

CUMHURİYET'İN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU EKSENLİ DIŞ POLİTİKA EĞİLİMLERİ ÜZERİNE

H. Bayram KAÇMAZOĞLU*

Atıf: Kaçmazoğlu, H. Bayram. "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Eksenli Dış Politika Eğilimleri Üzerine", *Sosyologca*, Sayı 29 (2025), s. 55-67.

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen zaman diliminde Türkiye'nin Orta Doğu'da izlediği dış politikalar üzerinde durmaktır. Makalede Türkiye'nin Orta Doğu politikasını üç döneme ayrılarak incelenmektedir. Birinci dönem 1919-1945, ikinci dönem 1945-1990 ve üçüncü dönem 1990'dan 2025 yılına kadar geçen süreyi içermektedir. Yüz yılı aşkın bu süre içerisinde Türkiye'nin Orta Doğu'da iki temel politika izlendiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, 1919-1945 dönemi içermekte olup, başkalarının işlerine, iç çatışmalarına karışmama ilkesine dayalıdır. 1945-2025 dönemini kapsayan ikinci dış politika eğilimi ise Batı'nın bölgedeki çıkarlarının savunusu adına rol üstlenme anlayışını içermektedir. Birinci döneme "yurtta barış, dünyada barış" ilkesi, ikinci döneme Orta Doğu'da Batı çıkarları adına çeşitli organizasyonlarda rol üstlenme anlayışı egemendir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Batı Emperyalizmi, Orta Doğu, Büyük Ortadoğu Projesi

On Turkey's Middle East-Oriented Foreign Policy Tendencies from the Establishment of the Republic to the Present Day

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine Türkiye's foreign policies in the Middle East from the foundation of the Republic of Türkiye to the present. In the article, Türkiye's Middle East policy is examined by dividing it into three periods: The first period covers the period from 1919-1945, the second period covers the period from 1945-1990, and the third period covers the period from 1990 to 2025. It is seen that Türkiye has pursued two basic policies in the Middle East during this period of more than a hundred years. The first of these covers the period 1919-1945 and is based on the principle of non-interference in the internal affairs and internal conflicts of others. The second foreign policy trend, covering the period 1945-2025, includes the understanding of taking on a role in the defense of the West's interests in the region. The first period is dominated by the principle of "peace at home, peace in the world", while the second period is dominated by the understanding of taking on a role in various organizations in the Middle East on behalf of the West's interests.

Keywords: Türkiye, western imperialism, Middle East, Great Middle East Project

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 19.02.2025

Kabul Tarihi : 21.04.2025

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, hbayramkacmazoglu@gmail.com, ORCID:0000-0002-9223-8897.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılın sonlarında, Avrupa'da meydana gelen teknolojik, ekonomik, siyasal gelişmeler ve Rusya'nın yeni bir güç olarak Osmanlı aleyhine Balkanlar ve Kafkaslar üzerinden güneye doğru yayılma politikası karşısında göreceli olarak zayıflamış, kendi siyasetini kendi çıkarları doğrultusunda yürütemez duruma gelmiştir. Dünya egemenlik ilişkilerinde kendi siyasetini tatminkâr bir şekilde, kendi gücüne dayalı olarak yürütemez, politikalar üretemez olan Osmanlı Devleti, ayakta kalabilme adına, Batılı bazı devletlerle dış siyasette ittifak politikalarına yönelmiştir. Osmanlı'nın 18. yüzyılın sonlarında uluslararası ilişkilerde büyük devletlere karşı başka büyük devletlerle iş birliğine dayalı bir siyaset oluşturma zorunluluğu, Cumhuriyeti döneminde de sürmüştür. Bugün de uluslararası ilişkilerde Türkiye başta ABD olmak üzere, Batı'nın geliştirdiği çeşitli uluslararası yapılar içerisinde, Batı dünyasının en azından bir kısmının çıkarlarına hizmet ederek yoluna devam etmektedir. Bunun anlamı, uluslararası ilişkilerde gerek Osmanlı'nın gerek Türkiye'nin büyük devletlerden herhangi birinin kendisine yönelik tehditleri karşısında bir başka büyük devlet ile iş birliği yaparak, onun çıkarlarına ve dünya dengesindeki konumuna hizmet ederek varlığını sürdürmektedir.

Asıl konumuza, Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'da izlediği uluslararası politikalara gelirse, Türkiye'nin Orta Doğu'da yürüttüğü dış politika seyrini, kuruluşundan bugüne, üç döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem 1919-1945 arası yılları kapsamaktadır. Bu dönemde Türkiye Orta Doğu'yu ağırlıklı olarak İngiltere ile Fransa'ya yani tamamen Batı dünyasına terk etmiş; "Yurtta barış, dünyada barış" söylemiyle tüm çatışmalı alanlarından uzak durmaya gayret etmiştir. İzlediği "yurtta barış, dünyada barış" politikası aslında o dönem Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve askeri gücü ve kapasitesinin bir gereği olarak şekillenmiştir. Buna rağmen Türkiye aynı yıllarda uluslararası konjonktürü kullanarak Hatay ve Boğazlar sorununu gürültüsüz bir şekilde lehine sonuçlandırmıştır. Komünizm tehlikesi karşısında da hem kendi hem de Batı dünyasına dönük bölgesel ittifaklara öncülük etmiştir.

Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında Batı ile ilişkileri her zaman belirleyici olmuştur. Ancak doğrudan Batı'nın çıkarları doğrultusunda Orta Doğu politikalarına yön vermesi, II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sonuçlarla start almıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonuçları, kapitalist Batı dünyanın yeni lideri olarak ABD'yi ortaya çıkarmıştır. Orta Doğu'daki gelişmeler de bu sefer Amerika'nın çıkarları doğrultusunda şekillendirilmiştir. II. Dünya Savaşı bittikten bir süre sonra kurulan Demokrat Parti, 1950 yılında iktidara geldiğinde, Türkiye'yi içeride "küçük Amerika" yapmak adına bir takım söylem ve politika üretmiştir. Zaten 1945-1950 döneminin iktidarı, bu dönüşümün hazırlığını yapmıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu'da izlediği politikaların üçüncü dönemiyse Soğuk Savaş yıllarının sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin çökmesi, sosyalist dünyanın büyük bir kaos içerisinde düşmesiyle başlamıştır. Üçüncü dönemde, 1990'lı yıllarda, ABD kendisini tek kutuplu dünyanın lideri ilan etmiştir. Bu süreçte ABD'nin hedefi, Orta Doğu'daki Baas türü rejimleri yıkmak ve bölgenin enerji kaynaklarını doğrudan kontrol altına almaktır. Bu tür politikaların yürütülmesinde Türkiye, bölgede ABD'nin çıkarlarını gerçekleştirmesi doğrultusunda oluşturduğu organizasyonlarda yardımcı bir rol üstlenmiştir. AKP'nin iktidara gelmesiyle ABD yanlısı politikalar keskinleşmiş ve Türkiye'nin Orta Doğu'da 1990 sonrası izlediği politikalar daha da belirginleşmiştir.

Türkiye'nin Orta Doğu'da izlediği dış politika asıl rengini, ABD tarafından geliştirilen Büyük Orta Doğu Projesi'nde, AKP iktidarı ve onun lideri T. Erdoğan'ın Eş Başkanlık rolünü üstlenmesiyle almıştır. Irak'ın işgali sırasında ABD, işgalin daha kolay ve daha ekonomik olması için doğrudan Türk topraklarını kullanmak istemiştir. Ancak bu girişim Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geri dönmüş, AKP iktidarı ABD'ye verdiği sözü tutamamanın

ezikliğini yaşamış, Amerika da bu durumu kullanmıştır. AKP iktidarı, 2000’li yıllarda gönüllü bir şekilde ABD’nin Orta Doğu’ya çökme planlarına aktif şekilde hizmet etme görevini üstlenmiştir. Bir başka ifadeyle Türkiye’nin emperyalizm adına Orta Doğu’da Amerika’nın ileri karakolu olma misyonu, AKP iktidarı ile daha da belirginleşmiştir.

Tek Parti Yönetiminde Türkiye’nin Orta Doğu Politikaları

Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu ve onun mirasçısı Türkiye Cumhuriyeti kaybeden taraftadır. Savaşı kazanan itilaf devletleri, Türkiye’nin yeni sınırları dışında kalan Orta Doğu’yu kısa sürede aralarında pay ederek, Türkiye’yi Arap halklarından bir bütün olarak ayırmışlardır. İngiltere ve Fransa bölgenin sosyal ve ekonomik gerçekleriyle bağlantısı olmayan yapay, manda devlet ve devletçikler oluşturarak bunları kendilerine bağlamışlardır. Emperyalizmin “böl, parçala, yönet” politikalarının en açık örnekleri Orta Doğu’da uygulamaya sokulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalizmin patronluğunu İngiltere ve Fransa üstlenmiştir. Bölgede siyasi, ekonomik ve askeri gücü İngiltere temsil etmektedir. 1920’li yıllardan itibaren Orta Doğu’da sınırları cetvel ile çizilen devlet ve devletçiklerin yönetimleri belli aşiret aileleri arasında paylaştırılmıştır. Manda ve monarşik yönetimlerin paylaşımına göre Mısır, Libya, Suudi Arabistan, Yemen, Irak, Ürdün, Filistin ve Kıbrıs İngiltere’ye; Suriye ve Lübnan da Fransa’ya bırakılmıştır.¹ Türkiye Cumhuriyeti de o yıllarda izlediği dış politika gereği Müslüman Arap dünyasından uzaklaşmıştır.² Bu uzaklaşma izlenilen dış politika anlayışı kadar Arap-Türk önyargıları ve Türkiye’nin askeri ve ekonomik açıdan dışa dönük politikalar yürütebilme gücüne sahip olmaması da etkili olmuştur. Yine de Türkiye’nin o yıllarda içeride izlediği modernleşme ve laikleşme politikaları İran ve Afganistan tarafından örnek alınmaya çalışılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bağımsız bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları, yine Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşları tarafından son Osmanlı Mebussan Meclisi’nde kabul edilen Misakı Milli sınırlarının gerisinde kalmıştır. Bunda Batı emperyalizmi ve onun başı İngiltere belirleyici olmuştur. Orta Doğu’nun petrol kaynakları ve jeopolitiği sanayi devrimini gerçekleştirmiş İngiltere ve Fransa için hayati önem taşıyordu. ABD henüz bölgeye inmemişti. Türkiye ise göreceli koşullardan ve gücü doğrultusunda tarafsızlık ve bağımsızlık ilkesine bağlı kalarak Orta Doğu’dan uzak durmuştur. Türkiye’nin tarafsız, bağımsız, yurttan barış, dünyada barış ilkesine dayalı dış politika çizgisi, II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sürdürülmüştür. Türkiye’nin bu dış politik çizgisini ekonomik ve askeri gücü belirliyordu. Zira Türkiye ekonomik ve askeri açıdan güçsüzdü. Onlarca yıl süren savaşlar nedeniyle halkta askerliğe karşı bir bıkkınlık vardı.

Türkiye, Kurtuluş Savaşı sırasında Batı’ya karşı en büyük desteği Sovyetler Birliği’nden görmüştü. Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra dış politikada SSCB ile daha temkinli bir ilişki yürütüldü. Zira Türkiye’nin niyeti Batı dünyası ile daha yakın ilişkiler kurmaktı. Ancak bu niyet bir süreliğine ertelendi. Çünkü 1925 yılında Musul ve Kerkük üzerindeki iddialarını gerçekleştirmeye teşebbüs ettiği bir sırada ülkenin Doğu’sunda Şeyh Sait İsyanı ortaya çıktı. Hükümet bu isyanı İngiltere ile ilişkilendirip Musul ve Kerkük’e yönelik askeri bir harekettan vazgeçmek zorunda kaldı. 1926 yılında Irak ile imzalanan Ankara Anlaşmasıyla sınır sorunlarını çözdükten ve iç güvenliğini tahkim ettikten bir süre sonra uluslararası ilişkilerde İngiltere ile yakınlaşma yolunu tercih etmeye başladı.

¹ Behçet Kemal Yeşilbursa, “Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika’nın Ortadoğu Savunma Projeleri”, Türkiye Günlüğü, Sayı 77, Yaz 2004, s. 75.

² Ertan Eğribel, “İngiliz Orta Doğusundan ABD’nin Büyük Orta Doğusuna”, Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı – Kitap 15, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2006, s. 858.

1919-1945 döneminde Türkiye'nin dış politikası, bir tahterevallî misali, Rusya ile yakınlaştığında İngiltere'den uzaklaşmış, Batı ve İngiltere ile yakınlaştığında ise SSCB'den uzaklaşmıştır. SSCB ile Kurtuluş Savaşı'nda yakınlaşan ve dayanışmaya evrilen Türk-Sovyet ilişkileri, 1919'dan 1936'ya kadar iyi ilişkiler çerçevesinde devam etmiştir. 1930'lu yıllarda İtalya'nın bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmasıyla Türkiye bu sefer Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak İngiltere-Fransa-Batı güç odağına yaklaşmaya başlamış ve İngiltere 19. yüzyılda olduğu gibi yeniden Türk dış politikasının temel unsuru haline gelmiştir.³

Osmanlı'nın 18. yüzyılın sonlarında uluslararası ilişkilerde başlattığı denge politikası, Türkiye'nin dış politikasında bugüne kadar şöyle bir seyir izlemiştir. 1790-1880 döneminde Rus tehlikesi karşısında İngiltere'ye, 1880-1818 döneminde Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya, 1920-1936 döneminde Batılı devletlere karşı Sovyetler Birliği'ne, 1936-1945 döneminde faşist İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye ve 1945'ten günümüze kadar da gerek Soğuk Savaş döneminde ve gerekse sonrasında Rusya'ya karşı ABD'ye dayanmıştır.⁴ Ancak bazı ara dönemlerde Rusya'ya ve Fransa'ya da dayandığı olmuştur. Örneğin Erdoğan iktidarı son yıllarda Amerika ile yaşadığı bazı anlaşmazlıklar vesilesiyle Rusya ile daha yakın bir ilişki içerisine girmiştir. Yine aynı Erdoğan Türkiye'nin NATO'da yer olması ve genel dış siyaset çizgisi nedeniyle, Amerika ile ilişkilerin "hayati öneme sahip" olduğunu defalarca açıklama ihtiyacı duymuştur. Amerika'nın başta PKK olmak üzere Türkiye karşıtı terör örgütlerine yönelik desteğini sonlandırması halinde Türkiye'nin genelde ve Orta Doğu'da en büyük müttefikinin Amerika olduğu AKP iktidarı tarafından çeşitli eylem ve demeçlerle ortaya konulmuştur.

Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları

Emperyalizminin böl, parçala yönet politikası, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı büyük devletlere pahalı gelmeye başlayınca dünyanın pek çok ülkesine, "Batı'ya bağımlı bağımsızlık" verilmiştir. Diğer yandan bu yeni dönemde tarih sahnesine ABD ve SSCB gibi birbirine ideolojik olarak karşı olan iki lider ülke çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da bulunan ülkeler savaşın galipleri arasında yeniden paylaşılmıştır. Soğuk Savaş koşullarında Orta Doğu ülkelerindeki yönetimler yeniden şekillenmiştir. Bu süreçte Orta Doğu'nun monarşist ve geleneksel yönetim ağırlıklı iktidarlara bir bir düşerek yerlerine Arap milliyetçiliğine ağırlık veren ve Baas rejimi olarak tanımlanan, tek parti otoritesine dayalı iktidarlara ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş döneminde bölgede etkili olmaya başlamasıyla Orta Doğu'da yeni bir çekişme, çatışma ortamı yaratılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki etkisi azalırken onların yerini bölgede ABD almıştır.⁵

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmelere, Sovyetler Birliği'nin dünyada öncesine göre çok daha etkili olmasına, Türkiye'ye karşı tehditlerine ve Orta Doğu'daki güç dengelerinin değişmesine bağlı olarak 1945'ten sonra, 1923'ten beri dış politikada devam ettirdiği tarafsızlık politikasını terk ederek hızlı bir şekilde Batı saflarına geçmiştir. Sovyet tehditleri karşısında güvenliğini sürdürmek adına Rusya'nın itmesi, Batı'nın çekmesiyle Türkiye, hızlı bir şekilde Batı Bloku'na katılmıştır.

1945'ten sonra Türkiye bir yanı ile 19. yüzyılda izlediği dış siyasetine benzer bir siyasete geri dönmüştür. Bu sefer Rusya'nın yerine gelen Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğini

³ Fahir Armaoğlu, "Türkiye ve Batı Dünyasına Genel Bir Bakış", Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 217-218.

⁴ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt: I, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 43-44.

⁵ İlter Turan, "Sunuş", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 10 ve Eğribel, "İngiliz Orta Doğusundan ABD'nin Büyük Orta Doğusuna", s. 860.

dengelemek için bir kez daha Batı'ya, Batı'nın yeni lideri ABD'ye yanaşmıştır. “İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Sovyet tehdidi, Türkiye’yi Batılı ülkelerle, özellikle ABD ile sıkı dostluk ilişkileri kurmaya yöneltti”.⁶ Türkiye, 1950’li yıllardan itibaren Batı ile daha yakın askeri ve ekonomik ilişkiler kurarken, Orta Doğu’da Batı’ya paralel politikalar izleyerek, Batı ile kurduğu ittifakı güçlendirmek adına güvenliğini ve çıkarlarını Batı’nın bölgedeki çıkarlarıyla özdeşleştirme çabasına girmiştir.⁷ CHP tarafından çizilen bu dış politika rotası, 1950’de iktidara gelen DP iktidarı tarafından daha da belirginleştirilmiştir. Böylece Atatürk tarafından savunulan ve uygulanan “tarafsız dış politika” ilkesi yeni iktidar tarafından tamamen ve bilinçli bir şekilde terk edilmiştir.⁸

Daha önce de var olan ama fazla bir önem tanımayan Türk-Amerikan ilişkileri 1945’ten sonra önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası fiilen Batı’nın patronluğunu üstlenen Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yönelik tehditleri karşısında Türkiye’ye destek vererek Batı dünyasının bölgesel çıkarlarına sahip çıkmıştır. Bu bağlamda Truman Doktrini ve Marshall yardımları devreye sokulmuştur. Ardından Batı’nın Soğuk Savaş yapılanması çerçevesinde askeri, ekonomik ve siyasi örgütleri kurulmuş ve Türkiye bu örgütlere kabul edilmiştir. Batı’nın da Orta Doğu’daki çıkarları nedeniyle önemli bir jeopolitiğe sahip olan Türkiye’yi yeni koşullarda kendi başına bırakması, Sovyetlere doğru itmesi zaten beklenmiyordu.

Truman Doktrini, Türk dış politikasını pek çok açıdan etkilemiştir. Mesela bölgede bir İsrail devletinin kurulmasına yönelik gelişmelerde Türkiye önce Arap ülkelerinin tutumunu desteklerken, Truman Doktrini’nden sonra bu tutumunu değiştirmiştir. Filistin’de bir Arap devletinin kurulmasını savunan Türkiye, kuruluşundan dokuz ay sonra, 1949’da İsrail devletini resmen tanıyan ilk Müslüman ülke olmuş, aynı zamanda Yahudi asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının İsrail’e göç etmelerinde hiçbir zorluk çıkarmadan gerekli izinleri vermiştir.⁹ İsrail’i tanıdığı tarihten itibaren de Türkiye’nin Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinde bir “yabancılaşma” dönemi başlamıştır.¹⁰

DP iktidarı ABD ile çok boyutlu bir iş birliği içerisine girmenin biçimsel bir güvenlik garantisinden daha yararlı olacağına inanmaktaydı. ABD’nin böyle bir yaklaşıma ilgi göstermemesi üzerine Menderes Hükümeti birçok sorumluluk yüklenmeyi taahhüt etti. Bu sorumluluk üstlenme vaadi Orta Doğu’da Batı çıkarları adına aktif rol oynamayı kapsıyordu. DP iktidarının dış politikadaki bu paradigma değişimi önceki dış politika ilkelerinden bir kopuşu içermektedir.¹¹

Batı’nın yanında yer alan Türkiye’nin temel hedefleri arasında, Batı Bloku’nun Sovyetler Birliği’ne karşı 1949 yılında askeri amaçlarla kurduğu NATO’ya girmektir. DP iktidarı, Türkiye’yi NATO’ya sokabilmek adına, Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde, Bakanlar Kurulu kararı ile Kore’ye asker gönderir. Türkiye Kore’ye asker gönderip cephede bazı başarılarla imza attıktan sonra 1952 yılında NATO’ya alınır.¹²

Türkiye’yi “küçük Amerika” yapmak isteyen A. Menderes için dünya ve Türkiye açısından en büyük tehdit komünizmdir. 1950’li yıllarda Türk dış politikası üç temel ilkeye

⁶ Hüseyin Bağcı, Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar, 3. Baskı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 3.

⁷ Bayram Sinkaya, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2011, s. 82.

⁸ Bağcı, a.g.e., s. 37.

⁹ Bağcı, a.g.e., s. 9.

¹⁰ Bağcı, a.g.e., s. 39.

¹¹ Bağcı, a.g.e., s. 130.

¹² Mustafa Albayrak, “Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası (1950-60)”, Türk Tarihinde Adnan Menderes, Cilt: II, Editör: Dilşen İnce Erdoğan ve diğerleri, Aydın Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, 2012, s. 593.

dayanmaktadır: Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önlemek, Batı ile askeri ve ekonomik iş birliği ve Kıbrıs'ın bölünmesi.¹³

İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya alınmasına önce karşı çıkar. Sonra bu tavrından birdenbire vazgeçerek Türkiye'nin NATO'ya alınmasını destekler. İngiltere'nin tutumundaki bu değişikliğin nedeni, Türkiye'nin Orta Doğu'da artan stratejik önemidir. Türkiye, Batı Bloku'nun Orta Doğu stratejisinde bir mihenk taşı teşkil etmektedir.¹⁴ *"Batılı devletler tarafından askeri ve ekonomik yardım almış güçlü bir Türkiye Ortadoğu'ya yönelik Sovyet saldırılarına karşı durabilirdi. Türkiye'nin Ortadoğu'daki siyasi, askeri ve coğrafi önemi Ortadoğu'da yapılacak her antlaşmaya dahil edilmesini gerekli kılıyordu"*.¹⁵ 1950'li yıllarda Orta Doğu iki bloğun çatışma alanına dönüşürken Türkiye'nin rolü Orta Doğu'da Batı çıkarlarının yanında yer almaktı. *"29 Mayıs'ta (1950) TBMM'de yaptığı konuşmasında Başbakan Adnan Menderes Doğu Akdeniz'in güvenliğinin önemini vurguladı ve hükümetinin Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kuracağını belirtti. O güne kadar tarihi nedenlerden dolayı Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri dargınlık ve güvensizlik içindeydi. (...) Menderes hükümeti Türkiye ile Arap ülkeleri arasında yakın ilişkiler kurulmasına büyük önem vererek, Ortadoğu'da aktif bir rol oynamaya başladı"*.¹⁶

Batı Bloku'nun Orta Doğu'daki en önemli işbirlikçisi olan Türkiye, bu yeni politikalarıyla hem kendi ve Batı'nın güvenliğini sağlamaya hem de Arap ülkelerini Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulacak karşı kamplarda toplamayı amaçlayan oluşumların liderliğini üstlenmeye çalışıyordu.¹⁷ Bu amaçla Batı yanlısı bölgesel bir ittifakın kurulmasında aktif şekilde rol aldı. Türkiye, Batı'nın bölgedeki çıkarları adına 1950'li yıllarda bölge liderliğini üstlenirken 1955 yılında Türkiye, Irak, İngiltere, Pakistan ve İran arasında kurulan Bağdat Paketi'ne öncülük ve bölgede meydana gelen krizlerde Batı ile birlikte hareket etti. Önce Amerika'nın teşvikleriyle 1954 yılında Türkiye ile Pakistan arasında bir iş birliği anlaşmasına varıldı. 24 Şubat 1955 tarihinde ise Türkiye ile Irak arasında bir Savunma Paketi imzalandı. 4 Nisan 1955'te Türkiye-Irak Antlaşmasına İngiltere de katıldı. İngiltere'yi 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te İran izledi.¹⁸ Böylece Bağdat Paketi kuruldu. Bağdat Paketi'nin kuruluş nedeni, Orta Doğu'da Batı'nın çıkarlarını korumak, bu bölgenin enerji ve pazar güvenliği sağlamak, komünizmin bir tehlike oluşturmasını önlemektir. Ancak bu gelişmeler Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya girişini önlemek bir yana güçlü bir şekilde yerleşmesine neden oldu. Türkiye'ye yakınlık duyan Irak Krallığı da 1958'de bir askeri darbeyle devrilince, Türkiye Arap Orta Doğu'sundan iyice koptu.¹⁹

1945'te Soğuk Savaş Dönemi'nin başlamasıyla belirgin bir biçimde Batı dünyasının yanında yer alan Türkiye, 1950'li yıllarda Orta Doğu ülkelerindeki siyasal sistem değişikliklerinin karşısında yer aldı. DP iktidarı Sovyet destekli Arap milliyetçisi Baas rejimlerine karşı Batı yanlısı monarşik Arap rejimlerini desteklediği için 1950'li yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu politikaları Sovyetler Birliği'ne yakınlık duyan ülkelerle kısmen gergin geçer. Türkiye, Arap milliyetçiliğini esas alan Baas tipi bir rejimin oluşmasına şiddetle karşı çıkar. 1950'li yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu'da izlediği politikalar onu bölgeden uzaklaştırmakla kalmaz aynı zamanda Araplar nezdinde Türk imajını da ciddi şekilde zedeler.²⁰ Türkiye, Orta Doğu'da ABD ve Batı bloğu adına görev üstlenirken 1954 yılında

¹³ Bağcı, a.g.e., s. 70.

¹⁴ Bağcı, a.g.e., s. 45-47.

¹⁵ Yeşilbursa, a.g.m., s. 80.

¹⁶ Yeşilbursa, a.g.m., s. 87.

¹⁷ Selçuk Gültaşlı, "Ortadoğu'da Türkiye", Yeni Türkiye, Cilt 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 1436.

¹⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt: I, s. 491.

¹⁹ Turan, a.g.m., s. 11.

²⁰ Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", Akademik Ortadoğu, Cilt: 3, Sayı: 2, 2010, s. 12.

yönetimi ele geçiren Nasır ile Mısır ve Suriye Doğu Bloku adına dengeleyici bir rol üstlenir.²¹ Irak'ta 14 Temmuz 1958'de gerçekleştirilen askeri darbe ile Türkiye bölge politikaları açısından büyük bir darbe yer. Başbakan Adnan Menderes ABD'nin çıkarlarının sarsılmaması için elinden geleni yapar. Irak'ta krallığın devrilmesi üzerine bölgeye askeri bir hareket planlar.²² Türkiye'yi bu bağlamda sakinleştirme görevi ABD'ye düşer. Demek ki Türkiye Orta Doğu'da özellikle 1950'li yıllardan itibaren, bugün de dahil olmak üzere, Batı çıkarlarının bekçiliğini siyasal olarak yürütmeye çalışmıştır.

1960'lı yıllarda ise Türkiye dış politika açısından Orta Doğu ve İslam dünyası ile daha yakın ilişkiler kurma çabası içerisinde olur. Orta Doğu ile tarihsel ve dinsel paydaşlarını kullanma siyaseti izler. Böylece bir yandan kendi diğer yandan ABD çıkarları doğrultusunda bir dış politika geliştirmeyi dener.²³

Soğuk Savaş döneminde bölgenin Batı çıkarları adına bölünüp denetim altına alınmasında rol oynayan faktörler arasında, Orta Doğu petrollerinin düzenli ve makul fiyatlarla Batı sanayisinin ihtiyaç duyduğu şekilde ve güven içerisinde aktarılması ve uluslararası ticaretin stratejik önemi yer almaktadır. Bir başka anlatımla bölge petrol ve doğal gaz kaynakları ile pazar ve nüfuz açısından çok önemli olanaklara sahip olduğu için bunların kontrolünü ve elde tutulmasını, Batı emperyalizmi her daim hayati önemde görmüş ve Türkiye ile ilişkilerini de bu çerçevede geliştirmiştir. Türkiye de bu politikaları her zaman büyük bir heyecanla benimsemiştir.²⁴

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları

1990'lı Yıllar

Sovyet-Doğu Bloku'nun 1990'da yıkılmasıyla Soğuk Savaş döneminin dünyada ve bölgemizdeki yapıları önemini yitirmiş, emperyalist ülkelerin Orta Doğu'da karşılıklı dengelere dayalı stratejileri sonlanmıştır.²⁵ 1990'lar dünyasının tek süper gücü haline gelen ABD, dünyada ve bölgede tüm olayları, ilişkileri biçimlendiren, kendi lehine çevirip yönlendiren rakipsiz güç olmuştur. SSCB'nin çökmesinden önce belli bir düzene ve bütünlüğe sahip Orta Doğu'yu Batılı güçler ve özellikle ABD, 1990 yıllarda, çıkarlarını daha da kalıcı hale getirmek için neredeyse her bir ülkeyi içeriden kültürel, dinsel, mezhepsel, etnik azınlıkların yaşadıkları bölgelere ayırarak bu ülkelerin hem bütünlüklerini bozmuş hem de onları birbirleriyle çatışır hale getirerek daha kolay kontrol altında tutma yolunu benimsemiştir.²⁶ Batı, petrol ve diğer zenginlik kaynaklarını egemenliği altında tutabilmek ve sömürebilmek için Orta Doğu'da devamlı huzursuzluk ve çatışma yaratma eğilimde olunmuştur. Özellikle ABD, bu yöntemle bir yandan bölgeyi devamlı olarak denetlemiş diğer yandan bölgede çatışan taraflara silah satarak petrolden elde edilen zenginliğe bir başka biçiminde el koymuştur.²⁷

²¹ Albayrak, a.g.m., s. 599.

²² Bağcı, a.g.e., s. 96-97.

²³ Armaoğlu, "Türkiye ve Batı Dünyasına Genel Bir Bakış", s. 219.

²⁴ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt: I, s. 43-198-.

²⁵ Erol Manisalı, "Orta-Doğu'da Yeni Dengelerin, Doğu Akdeniz'den İç Asya'ya Uzaman Eksene Oturması ve Türkiye", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 17.

²⁶ Eğribel, "İngiliz Orta Doğusundan ABD'nin Büyük Orta Doğuşuna", s. 859 ve Cemil Oktay, "Soğuk Savaş Sonrasında Ortadoğu'yu Okumak", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 96.

²⁷ İzzettin Önder, "Ortadoğu Ülkeleri ve Türkiye", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 143.

1990'larda Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle dünyanın tek süper güç haline gelen ABD, bölgedeki rakiplerini tasfiye ederek Orta Doğu'ya istediği gibi yerleşirken lehine bir kamuoyu oluşturmak adına bölgeye uygarlık, özgürlük, demokrasi, insan hakları, değişim ve dönüşüm getirme, otoriter rejimleri ortadan kaldırma vaatlerinde bulunarak askeri operasyonlar düzenlenmiş, işgal etmiştir. Propaganda içerikli bu vaatlere hem dünyanın farklı bölgelerindeki "kullanışlı" aydınlar hem de birbirleriyle çatıştırarak kaynaklarına el koyduğu ülkelerin belirli kesimleri inanmıştır.²⁸ Bölge halkları Amerika'nın yalana ve kandırmacaya dayalı bu propagandalarına inanırken geri dönüp baktıklarında zengin tarihi miraslarının, antik uygarlık buluntularının bile yok edildiğini; enerji kaynaklarının ellerinden çıktığını, önceki otoriter yönetimleri bile arar hale geldiklerini, her türlü hukuksuzluğun kol gezdiğini, geride yüzbinlerce insan yitirdiklerini ve ülkelerini kaybetme durumuna geldikleri gerçeği ile karşılaşmışlardır. Tüm bu politikalarda Türkiye de çoğu kez ABD'nin yanında yer almıştır.

Soğuk Savaş'tan sonra, 1990'larda, Orta Doğu'da ilk büyük kriz, Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Irak ile Amerika'yı karşı karşıya getirmiştir. Türkiye de ilk günden itibaren, Körfez Krizi'nde Irak'ın karşısında, Amerika'nın yanında yer almıştır. Türkiye, ekonomisi zarar görmesine rağmen, Güvenlik Konseyi'nin ambargo kararına uyarak, petrol ihtiyacının %40'ını karşıladığı Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapatmıştır.²⁹

1990'lı yıllarda Doğu Bloku'nun dağılması ve Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle Batı açısından Türkiye'nin Orta Doğu'daki öneminin azaldığı, stratejik etkisinin zayıfladığı yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır. Bu değerlendirmelere göre Türkiye ya Soğuk Savaş alışkanlıklarından kurtularak kendi çıkarlarını ve bağımsızlığını önceleyen yeni stratejilere yönelecek ya da Soğuk Savaş hiç bitmemiş gibi yeni bağımlılık tohumları ekerek çok boyutlu stratejiler yürütemeyen, zayıf bir ülke olmaya devam edecektir.³⁰

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin çökmesi, ABD'nin tek süper güç haline dönüşmesiyle önemini kısmen yitiren Türkiye, 1990'lı yıllarda müttefikleri tarafından zayıflatılmaya çalışılmıştır. Batı'nın Orta Doğu politikalarına ve güvenliğine her zaman hizmet eden Türkiye'nin Orta Doğu'daki ve dünyadaki mevcut gücünü daha aşağıya çekmek, olanaklarını daha da sınırlı hale getirmek ve pazarlık gücünü zayıflatmak için ülkenin Doğu'sunda silahlı kalkışmada bulunan terör örgütü PKK'ya her türlü destek verilmiş, Türkiye'nin siyasal bütünlüğü, ekonomik kalkınması tehlikeye sokulmuştur.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin bölgedeki stratejik öneminin azaldığı, Batı çıkarları adına işlevini yitirdiği yorumlarından kısa bir süre sonra bu algıdan vaz geçilmiştir. PKK desteklenmekle birlikte bölge ülkelerine yeni şekiller, kimlikler verilirken Türkiye'den yararlanılabileceği, kullanılabileceği keşfedilmiştir. Zira Türkiye 1990'lı yıllarda da Batı çıkarları açısından önemini korumaktadır. Türkiye'nin bölge halklarıyla kültürel ve dinsel yakınlığı, petrol boru hatlarının ana güzergâhına ev sahipliği yapması, Suriye iç savaşında Batı'ya akmak isteyen nüfusu kendi sınırlarında tutarak Batı'nın istikrarı ve güvenliğine katkısı bir kez daha ortaya konulmuştur.³¹

²⁸ Bayram Soy, "Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Irak Savaşı'na Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?", Doğu Batı Dergisi, Sayı: 41, Mayıs-Temmuz 2007, s. 118-119

²⁹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, II. Cilt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s. 47-60.

³⁰ İ. Yaşar Hacısalıhoğlu, "Soğuk Savaş Sonrasının Jeopolitiği ve Türkiye", Baykan Sezer'e Armağan: Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 382.

³¹ Tolga Yarman, "Türkiye ve Orta Doğu: Düne ve Bugüne Kısa bir Bakış", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 45.

AKP'nin İktidar Yılları

1990'lı yıllardan itibaren Doğu Bloku'nun çökmesinden ve Soğuk Savaş döneminin bitmesinden sonra Batı emperyalizminin meşruluğunu sürdürmesi adına yeni bir "öteki" ne, düşmana ihtiyacı vardı. Kapitalist ve emperyalist Batı için Soğuk Savaş döneminin ötekisi olarak kullanılan komünizm tehdidi artık etkisini kaybetmişti. Bu sefer ABD ve müttefikleri yeni bir öteki "yaratmak" adına daha önce komünizme karşı örgütleyip kullandıkları İslamcı unsurları ötekileştirmek adına İslam'ı "ılımlı" ve "radikal" olarak ikiye ayırırlar. İlimli olarak tanımladıkları bazı "Müslüman" çevreleri yanlarına alıp radikal olarak tanımladıklarını "öteki" konumuna yerleştirerek yeni düşman olarak ilan ederler. Tam da bu dönemde, 2001 yılında, radikal İslamcı gruplar arasında yer alan El-Kaide militanları başta Dünya Ticaret Merkezi olmak üzere Amerika'nın bazı stratejik binalarına saldırılar düzenler. Fırsatın ayağına geldiğini düşünen ABD böylece ötekinin, düşmanın kim olduğunu dünyaya ilan eder. Bundan sonra ABD ve Batı sürekli üzerine gittiği devletler veya devlet dışı yapılar hep Müslüman kimliğine sahip olanlar arasından seçilir.³² Artık Orta Doğu kökenli İslamcı oluşumlar uluslararası egemen çevreler tarafından temel tehdit olarak tescillenmiştir.³³

Türkiye'nin büyük devletlere göre şekillenen dış politika anlayışı, 1990'lı yılların küreselleşme söylemleri eşliğinde yeniden formatlanarak Amerika'nın yeni Orta Doğu siyasetiyle daha da uyumlu ve işlevsel hale getirilir. Buna göre Türkiye yeni dönemde diplomasi, kültür, ekonomi gibi araçları kullanarak bir model oluşturacak ve bu modelle ABD daha güçlü bir şekilde Orta Doğu'ya yerleşecektir.³⁴ Türkiye'deki kimi akademisyenler, gazeteciler ve politikacılar süreci "yumuşak güç" ve dış politikada "demokratikleşme" adıyla pazarlamışlardır. Bu çevrelerin temel savları, Kemalist içerikli, savunmacı, statükocu dış politika argümanlarının küreselleşen dünyada, yeniden şekillenen uluslararası jeopolitik ortamda geçerliliğini yitirdiğidir.³⁵ Böyle bir atmosferde, Batılı çevrelerle yoğun bir iş birliği içerisine giren AKP, iktidara gelir. 2000'li yılların başlarından itibaren değişen uluslararası ilişkiler, 11 Eylül saldırıları ve bölgesel dengeler, AKP'nin iktidara geliş sürecinde ve sonrasında ABD yanlısı politikalar, Türkiye'nin Orta Doğu siyasetini yeniden şekillendirir ve tamamen ABD'ye bağımlı hale getirir.

İktidara geldiğinde Orta Doğu ülkeleriyle büyük oranda düzelmiş bir dış politika devralan AKP iktidarı, Orta Doğu ülkelerinin küresel sisteme eklemelenmesi yolunda gerekli dönüşümleri gerçekleştirme misyonu yüklenir. AKP, 2002'de iktidara geldiğinde, Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerindeki temel sorunlar aşılmış, İran ile ilişkiler benzer bir yola girmişti. Geriye sadece Kuzey Irak'taki PKK varlığı ve Irak'ın geleceği sorunu kalmıştı. AKP'nin Orta Doğu açılımının temel yönelimi 2003'te ABD'nin Irak'ı işgalini izleyen olaylarla belirginleşir.³⁶ AKP iktidarı mevcut konjonktürde, ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında bölgeyi küresel sisteme eklemleme girişimlerinde tamamlayıcı bir rol oynamayı arzuladığını ortaya koyar ve bu isteği ABD tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanır.³⁷

"AKP hükümeti, ABD'nin bölge politikasının ikinci ayağında, yani bölgeyi uluslararası sisteme tam olarak eklemleyecek dönüşüm sürecinde etkin bir şekilde yer almak istemiştir.

³² Nasuh Uslu, "ABD'nin Temel Tehdit Kaynağı Kurutma ve Hegemonya Kurma Adına Orta Doğu'ya Yönelmesi", Doğu Batı Dergisi, Sayı: 42, Ağustos-Ekim 2007, s. 127-128.

³³ Uslu, a.g.m., s. 128.

³⁴ İlhan Uzgel, "Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, s. 360.

³⁵ Uzgel, a.g.m., s. 357-358.

³⁶ Nuri Yeşilyurt - Atay Akdevelioğlu, "AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, 387.

³⁷ Yeşilyurt - Akdevelioğlu, a.g.m., s. 408-409.

Bu çerçevede AKP'li çevreler, bölgedeki kapsamlı reform gereğini ve Türkiye'nin bu süreçte oynamayı arzuladığı kolaylaştırıcı rolü her fırsatta dile getirmişlerdir".³⁸

ABD'nin Irak'ta rejimi devirmek amacıyla başlattığı askeri harekete dönemin iktidarı destek verir. Ancak Tayip Erdoğan'ın ABD'ye söz vermesine rağmen 1 Mart 2003 tarihli tezkere TBMM'sinden geçirilemez. Tezkerenin Meclis'ten geçirilememesi üzerine Türkiye ile ABD arasında bir kriz yaşanır. Ancak bu kriz bir yol kazası olarak görülüp kısa sürede aşılar. AKP'nin ABD ve AB'ye dönük ve atak politikalarının arkasında ılımlı İslamcı bir parti olarak meşruiyetini Batı dünyasına kanıtlama çabası bulunur.

ABD, yeni dönemde Orta Doğu'yu Büyük Orta Doğu Projesi'yle yeniden düzenlemek istiyor, Türkiye de bu projeye farklı ajandalarla destek vereceğini vaat ediyordu. Türkiye'nin projeye etkin şekilde katılımı, Başbakan Erdoğan'ın Haziran 2005'te ABD'ye yaptığı ziyaret ile kesinleşir. Bu tarihten itibaren ABD, Türkiye'den üç temel konuda beklenti içerisine girmiştir. Bunlar; İsrail ile olan ilişkilerin geliştirilmesi, Kuzey Irak'taki politikaların desteklemesi, Suriye ve İran'a uygulanan uluslararası tecridin kaldırılması. Türkiye bu taleplerden ikisini yerine getirirken, üçüncüsünün kendi açısından önemini ortaya koyarak geçersiz kılmaya çalışmıştır.³⁹

"ABD Erdoğan'ı 'ikinci bir Özal' gibi görmüş, Genişletilmiş Orta Doğu ve Afrika Girişimi (BOP) içinde yakın işbirliğinde bulunmuş, Türkiye 1 Mart'ın ardından Irak konusunda ABD'ye herhangi bir güçlük çıkarmamış, hükümetin ısrarı üzerine iki ülke arasında 'Stratejik Vizyon Belgesi' imzalanmıştır. Hatta, Erdoğan'a güçlü Yahudi kuruluşu Amerikan Yahudi Kongresi tarafından Ocak 2004'de cesaret ödülü verilmiştir".⁴⁰

ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi ile kontrol altında tutmak istediği bölge, dünyanın en zengin enerji kaynaklarının merkezidir. Proje ile ABD, bölgedeki rakiplerini tasfiye etmek, büyük bir pazarı kontrol altında tutmak istenmektedir.⁴¹ Büyük Orta Doğu projesi, zengin ülkelerin Orta Doğu'nun enerji kaynaklarını daha da sıkı şekilde kontrol altına alma, denetleme ve yönetme projesidir.⁴²

Büyük Orta Doğu Projesi'nin alanı olarak tanımlanan coğrafyada yer alan belli büyüklükteki ülkeler etnik, mezhepsel, dinsel açıdan daha küçük devletçiklere ayrılması düşünülmektedir. Böylece bu küçük ve "uydu yönetimler"e sahip ülkeler sürekli el altında tutularak, kontrol edilecek ve enerji kaynakları daha kolay sömürülecektir. Ancak buradaki temel tehlikelerden biri, bu projede ABD'ye taşeronluk yapan ülkelerinin de aynı akıbete uğrayabileceğidir. Zira Amerika bu modeli Irak'ta uygulamış, oradan elde ettiği deneyimleri diğer ülkeleri de kullanmaya çalışmaktadır.⁴³

Orta Doğu politikalarında Batı çıkarlarının hizmetine koşulan AKP iktidarları, Batılı ülkelerin düzeni ve huzuru adına son yıllarda Türkiye'yi bir tampon bölge olarak kullanma yolunu seçmiştir. Bu bağlamda Orta Doğu'da emperyalizmin böl, parçala, yönet politikaları çerçevesinde yarattığı yoksulluk, işsizlik, istikrarsızlık ve çalışmalardan kaçarak Avrupa'ya gitmek isteyen sığınmacıların göç baskılarını, bu ülkelerin sosyal dengeleri, iç ve dış güvenlikleri adına emen bir politika izlemektedir.

³⁸ Yeşilyurt – Akdevelioğlu, a.g.m., s. 390-391.

³⁹ Yeşilyurt – Akdevelioğlu, a.g.m., s. 391-392.

⁴⁰ Uzgel, a.g.m., s. 370.

⁴¹ Hacısalihioğlu, "Avrasya Jeopolitiği, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", s. 558.

⁴² Ertan Eğribel – Ufuk Özcan, "Küresel Düzenin Dayanağı Olarak Kaos Coğrafyasına Dönüşmeye Direnmek veya Ortadoğu'nun Balkanlaşmasına Karşı Çıkmak İçin Osmanlı Mirasının Önemi: Tarih ve Uygarlık Savunuculuğuna Doğru", *Sosyologca*, Sayı. 3, Ocak-Haziran 2012, s. 9-18.

⁴³ İ. Yaşar Hacısalihioğlu, "Avrasya Jeopolitiği, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Tarihte Doğu-Batı Çatışması, Sosyoloji Yıllığı – Kitap 12*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 559-560.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya siyasetindeki tartışılmaz üstünlüğü, kendi gücünü dayalı olarak yürüttüğü iç ve dış siyaseti, 18. yüzyılda Batı'da meydana gelen gelişmeler ve Rusya'nın dünya siyasetinde etkin olmaya, güneye doğru genişlemeye başlaması ile sarsılmıştır. Eski gücünü kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda büyük devletlere dayalı olarak geliştirdiği dış politika ile ayakta durmaya çalışmıştır. 19. yüzyılda özellikle Rusya'nın yayılmacı politikaları karşısında dengeyi uzun bir süre İngiltere ile sağlamış, zaman zaman Fransa ve Rusya ile de kısa süreli müttefiklik ilişkileri denemiş olan Osmanlı, 19. yüzyılın son çeyreğinde yeni bir güç olan Almanya ile kurduğu karşılıklı dostluk ve müttefiklik ilişkileri çerçevesinde yoluna devam etmiştir. Reval görüşlerinde İngiltere ile Rusya'nın gizli anlaşmalarla paylaştıkları Osmanlı tekrar Almanya'ya dayanmak zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarına bağlı olarak bir de Kurtuluş Savaşı vermek zorunda kalan Türkiye, bu sırada SSCB ile yakın bir ilişki içerisine girmiş, İkinci Dünya Savaşı'na kadar göreceli bir bağımsız dönem geçirdikten sonra, 1945'ten itibaren Amerika'nın oluşturduğu cephenin içerisinde yer alarak özellikle ABD ve Batı dünyasının Orta Doğu'daki çıkarlarının koruyuculuğunu üstlenmiştir. Bir başka anlatımla Türkiye, Cumhuriyet döneminde kendi gücü ile çıkarlarını kendi başına sürdürecektir ekonomik ve askeri etkinliğe sahip olmadığından, 1945'ten bu yana Amerikan emperyalizminin Orta Doğu'daki çıkarlarına hizmet eden bir çeşit denge politikası izlemiştir.

Yüz yılı aşan Cumhuriyet tarihinde Türkiye'nin Orta Doğu'da izlediği politikalar kısmi değişiklikler göstererek günümüze kadar gelmiştir. Türkiye'nin Batı eksenli Orta Doğu politikaları Cumhuriyet tarihi bağlamında, temelde iki farklı anlayışı yansıtmaktadır. Bu anlayışlardan birincisi, 1919-1945 dönemi kapsar. İlk dönemde Türkiye Orta Doğu'ya bulaşmama, uzak durma politikasını esas almıştır. 1945-2025 döneminde geçerli olan ikinci anlayış ise Batı'nın bölgedeki çıkarlarını savunma rolü üstlenmeyi içermektedir. Birinci dönemde "yurtta barış dünyada barış" politikası öne çıkarılırken, ikinci dönemde Orta Doğu'da Batı çıkarları adına çeşitli organizasyonlara öncülük etme anlayışı egemen olmuştur. Türkiye'nin Cumhuriyet dönemindeki Orta Doğu politikalarının birinci döneminde Osmanlı'yı reddetme bağlamında Arapları tamamen İngiliz ve Fransızlara bırakarak bölge ile ilgilenmeme, hiçbir şekilde olaylara müdahil olmama; ikinci döneminde ise bölgenin ABD ile SSCB tarafından paylaşılmasında Batı politikalarının yanında yer alma, 1990'larda ortaya çıkan yeni koşullarda doğrudan Amerika siyasetine katkı sağlama şeklinde özetlenebilir.

ABD'nin 1990'lardan itibaren demokrasi ve özgürlük söylemleriyle tamamen Orta Doğu'ya yerleşme, daha da ince ve alabildiğince sömürü içerikli politikalarına, eskinin "milli görüş" geleneğinde gelen AKP iktidarı da her seferinde ortak olmuş, onun işini kolaylaştıracak gelişmelere imza atmış, Türkiye'nin topraklarını bile bu amaçla kullanması için Meclis'ten yasa geçirmeye çalışmıştır. AKP iktidarı, 2000'li yıllarda küresel dünyaya dahil olmak ve bu dünyanın değerlerini kabul etmek üzere, ABD ve AB'nin Türkiye'ye dayatmalarına evet demekle Batı'nın küresel ve evrensel demokratik değerlerini benimsediklerini tahkiye ederek iktidara yerleşme sürecinde meşruiyetlerini kabul ettirip sonrasında tüm bu değerlerin kendileri için bir önemi olmadığını göstermiştir. Çıkarlarına hizmet edildikçe yapılan tahkikeler ve Türkiye'nin demokrasiden otoriterliğe kayışı ABD ve AB tarafından sorun olarak görülmemiştir.

AKP hükümetlerinin Batı'nın Orta Doğu'ya yönelik cezalandırma politikaları, ekonomik ambargoları karşısında kısmi eleştirileri olmuşsa da her zaman Batılı ülkelere daha yakın durmuş, tarafını açıkça ortaya koymuştur. Bir anlamda risk almamıştır. İran, Irak, Suriye ve benzer ülkelerdeki çatışmalarda Türkiye her zaman Batı dünyasının yanında yer almıştır. Bu bağlamda Batı'nın Orta Doğu'da uyguladığı böl, parçala, yönet politikalarına hizmet edecek

birçok gelişmeyi desteklemiş, zaman zaman selefi gruplara üstü örtük yardımlarla çatışmaların bir yerlere kadar taşınarak yerleşik duruma gelen belli rejimlerin yıkılmasında her zaman ABD'ye yardımcı olmuştur.

Şu nokta unutulmamalıdır ki Batı dünyası Türkiye'nin Yunanistan, Ermenistan, İsrail ve benzeri ülkelerle olan ikili sorunlarında her zaman bu ülkelerin yanında yer almıştır. Batı dünyasının bileşenleri kendi aralarındaki "iç çekişmeler"de ve dünya kaynaklarını bölüşüm mücadelesinde Türkiye'den yararlanmaya çalışırken, Batı kültürüne ve dinsel inançlarına mensup üçüncü ülkeler veya çıkarları açısından kullanılmaya elverişli Müslüman ülkelerle Türkiye'nin yaşadığı sorunlarda tarafsız davranmak, adil olmak yerine her zaman Türkiye aleyhinde politikalar izlemişlerdir. Batı dünyası, Batı dünyasının bir parçası olarak gördüğü ülkeler veya Batı çıkarlarına hizmet eden Doğulu devletlerle sorunlarında, Doğu-Batı çatışması bağlamında Türkiye'yi her zaman Doğu'nun bir temsilcisi, öncüsü olarak görüp ona göre tavır belirlemiştir. Batı Bloku bu tutumunu Kıbrıs, Yunanistan, Ermenistan, Bulgaristan ve benzeri ülkelerle Türkiye'nin zaman zaman yaşadığı sorunlarda net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu tür politikalarla da yetinmeyen Batılı büyük güçler Türkiye karşıtı ne kadar terör örgütü varsa onlara da her türlü desteği sunmaktan geri durmamıştır.

Orta Doğu'daki gelişmeleri, Batı'nın Doğu'nun zenginliklerine çökme girişimlerini Doğu-Batı çatışmasının günümüzdeki şekil alışı olarak görüp değerlendirmekte ve Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerini buna göre yürütmesinde yarar bulunmaktadır.

Kaynakça

- Albayrak, Mustafa, "Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası (1950-1960)", Türk Tarihinde Adnan Menderes, Cilt: II, Aydın, 2012.
- Armaoğlu, Fahir, "Türkiye ve Batı Dünyasına Genel Bir Bakış", Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980, I. Cilt, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984.
- Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1980-1990, II. Cilt, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1991.
- Bağcı, Hüseyin, Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Eğribel, Ertan - ÖZCAN, Ufuk, "Küresel Düzenin Dayanağı Olarak Kaos Coğrafyasına Dönüşmeye Direnmek veya Ortadoğu'nun Balkanlaşmasına Karşı Çıkmak İçin Osmanlı Mirasının Önemi: Tarih ve Uygarlık Savunuculuğuna Doğru", Sosyologca, Sayı: 3, Ocak-Haziran 2012.
- Eğribel, Ertan, "İngiliz Orta Doğusundan ABD'nin Büyük Orta Doğusuna", Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı - Kitap 15, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2006.
- Gültaşlı, Selçuk, "Ortadoğu'da Türkiye", Yeni Türkiye, Cilt: II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık 1998.
- Hacısalıhoğlu, İ. Yaşar, "Avrasya Jeopolitiği, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", Tarihte Doğu-Batı Çatışması, Sosyoloji Yıllığı-Kitap 12, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Hacısalıhoğlu, İ. Yaşar, "Soğuk Savaş Sonrasının Jeopolitiği ve Türkiye", Baykan Sezer'e Armağan: Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Manisalı, Erol, "Orta-Doğu'da Yeni Dengelerin, Doğu Akdeniz'den İç Asya'ya Uzanan Eksene Oturması ve Türkiye", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

- Okay, Cemil, “Soğuk Savaş Sonrasında Ortadoğu’yu Okumak”, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- Önder, İzzettin, “Ortadoğu Ülkeleri ve Türkiye”, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- Sinkaya, Bayram, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1 Sayı. 1, 2011.
- Soy, Bayram, “Birinci Dünya Savaşı’ndan İkinci Irak Savaşı’na Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?”, Doğu Batı Dergisi, Sayı: 41, Mayıs-Temmuz 2007.
- Şahin, Mehmet, “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, Akademik Ortadoğu, Cilt: 3, Sayı: 2, 2010.
- Turan, İlter, “Sunuş”, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- Uslu, Nasuh, “ABD’nin Temel Tehdit Kaynağını Kurutma ve Hegemonya Kurma Adına Orta Doğu’ya Yönelmesi”, Doğu Batı Dergisi, Sayı: 42, Ağustos-Eylül 2007.
- Uzgel, İlhan, “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, Derleyenler: İlhan Uzgel-Bülent Duru, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010.
- Yarman, Tolga, “Türkiye ve Orta Doğu: Düne ve Bugüne Kısa bir Bakış”, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, “Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika’nın Ortadoğu Projeleri”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 77, Yaz 2004.
- Yeşilyurt, Nuri - Akdevelioğlu, Atay, “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, Derleyenler: İlhan Uzgel-Bülent Duru, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.

Katkı oranı beyanı: Tek yazarlı %100

Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.